

Neuspořádané poznámky k rovným příležitostem sociálně vyloučených

Pro Konferenci o rovných příležitostech v rodinné politice
v Parlamentu ČR 20.9.2016

Libor Prudký
Fakulta humanitních studií UK

Zasazení do širších souvislostí

Rodina je zásadní sociální subjekt ve společnosti. Jde tudíž i o průsečík vlivů, které určují základní podoby dané společnosti.

Brát rodinu jako „samu o sobě“ – jaksi mimo převažující situace a trendy vývoje v současné společnosti - je mylné.

Problém sociální nerovnosti prolíná tudíž do rodin v mnoha souvislostech, které se zdánlivě přímo rodin netýkají.

V těchto poznámkách se soustředím právě na několik témat, která jsou příznačná pro sociální nerovnosti v naší společnosti, ale obvykle jsou chápána jaksi „mimo“ rodinu.

I proto, že, jak se domnívám, tu o nich nebude skoro vůbec řeč.

Základem je náhled na rovné příležitosti viděním exkludovaných, tedy těch, jejichž příležitosti jsou prokazatelně pokřivené.

Vymezení rodiny?

Spory o vymezení rodiny jsou oprávněné: podoby rodin se v posledních desetiletích zásadně změnily, stejně jako podoby stěžejních problémů, z jejichž hlediska na rodinu nahlížíme. Vidění ekonomické a genderové převažuje. Vidění další se zapomínají. Funkce rodiny jsou ovšem bohatší – mimo jiné výchovná, citová, funkce bezpečí a přináležitosti, sociální soudržnosti.

Musím připomenout výrok I. Možného, který bohužel nedávno odešel. „Rodina působí a bude nadále působit jako nenápadný, ale velmi významný stabilizující prvek, který zaručuje soudržnost a staví hráz anomii v proudu změn“ (Možný, 2008, str.15)

Při prohlubující se obecné anomické situaci, tak charakteristické pro soudobou společnost ve vyspělých zemích, tedy i v ČR, je požadavek na působení rodiny jako zásadního činitele posilování vědomí domova, jako základ hráze proti anomii, zvláště významný. Bez cíleného úsilí o budování rodin jako domovů umožňujících harmonický a plnohodnotný rozvoj – především dětí a soudržnosti rodin – nelze trend ke ztrátě rodin jako hradeb anomii naplnit. To by ovšem znamenalo další prohlubování anomické situace celé společnosti. A to je největší nebezpečí, v němž se naše společnost ocitá.

Pokud jakýkoliv materiál o pomoci a pojetí rodin nerspektuje tento požadavek, je falešný a škodlivý. Stejně jako předpoklad, že se životu a utváření kvalitní rodiny naučíme jaksi sami od sebe.

Omuva bez omlouvání

- Nabízím několik poznámek, bez uspořádání. Spíše se snahou položit otázky a poukázat na několik paradoxů, v nichž se při úvahách o rodině a rovnosti šancí ocitáme.
- Jde o poznámky provokující. Čím dál se mi zdá, že je potřeba právě takové poznámky a otázky vznášet. Protože míra zájmu o formální náležitosti sociálních problémů téměř vždy převažuje nad skutečným obsahovým zájmem. A to je tak silné, že jde o nebezpečný trend. Zvláště, když se to týká přípravy podkladů s dosahem do celé společnosti.

1. poznámka: jak ode dna?

Diskuse s bezdomovci:

- teprve tehdy, když jsem přes víkend hladověl jsem začal vážně pracovat na tom, abych se z té situace dostal. (Učení se odpovědnosti);
 - to, co potřebujeme je, abychom se dostali do situací, které jsou pro ostatní běžné. Především, aby o nás někdo stál. (Divadlo, vaření, provázení, sport, pomoc v obci, atd.).
 - Vyloučení? Odmítnutí ostatními a ztráta naděje, že mohu být „jako oni“, zařadit se, být přijatelný.
 - Obojí společně je nejlepší, jedno bez druhého nefunguje.
- Sociální rovnost bez oživení aktivit obou druhů nemůže být založena.

2. poznámka: stabilita vyloučení

Výzkum v Sokolově:

- Kdybych nešel po škole na pracák, táta by mně zabil!
(Stereotyp spolehnutí se na pomoc státu)
- Na pracák musím i proto, protože jinak mně v žádné firmě nevezmou. Zaměstnání člověka z Úřadu práce je pro ně výhodné. Stejně jako zrušení pracovního poměru pro zkušební době. (Zneužití situace zaměstnavateli.)

Vyloučení? Přijetí situace vyloučení a spoléhání na to, že to jinak není možné a institucionální zneužití takové situace. Jedno bez druhého může fungovat, ale společně vytváří jistotu, že vyloučení bude pokračovat, či že bude trvalé. Překonat jedno je málo. I tady platí: když se změní jen jedno, nedojde ke změně.

Zase jedna dimenze nezbytného úsilí o posuny v sociální rovnosti exkludovaných i obecně.

3. poznámka: Zákon č. 108 je hasící přístroj

Ne nástroj pro návrat. Ne řešení, ale momentální pomoc – důležitá, ale neřešící. Klasika – kolotoč mezi Azylovými domy. Učí k setrvání v exkluzi. Stav, kde instituce pomáhá udržovat situaci, která nemá řešení. Stav, kdy instituce nechápe o co jde a nepracuje se skutečností v celku. Nikde v daném zákoně není fakticky nic o návratu zpět. Počítá se vlastně s jediným „konečným“ řešením, a to se smrtí klienta.

Jde vlastně o to slavné naše přexponování individualizmu: je na každém, jak se zařídí. Jistě. Ale jsou velké skupiny lidí, které se neumí zařadit. A podmínky pro zařazení jsou nepatrné. Na základě např. zákona 108 dnes se mohou zachránit v té chvíli. Ne zařadit zpět.

Institucionální základ pro zachování sociální exkluze v době, kdy se tolik o potřebě sociální inkluze mluví?

Změna zákona? Když bude kosmetická, nic nepřinese. Nemůže jít o sociální služby fixující stav vyloučení, ale zakládající možnost změny.

Obávám se, že se to týká i řady dalších opatření o sociální péči.

4. poznámka: Odvaha k sociálnímu bydlení

Žádná koncepce, žádný zákon, žádná možnost.

Opravdu? A co Liberec a jeho postupy bydlení s podporou? Podobně Ostrava, atd. A co Brno a jeho postupy „housing first“? A co desítky malých obcí, kde obec – její obyvatelé – vstřebali exkludované a využili k tomu něčeho, co v obci bylo a je. Bez zákona a koncepce.

Příprava zákona o sociálním bydlení je velmi cenná. Bez části o oddlužení by mohl fungovat jen z části a selektivně. Oddlužení nelze do zákona prosadit. Také proto, že existuje stereotyp o tom, že si „za to může každý sám“. Zase onen skvělý individualismus neoliberálního vidění světa. Zase ona ideologická fikce o „socialistické solidaritě“. Víme o tom, že solidarita je podstatně starší než socializmus?

A jak budou obce podporovány, aby mohly samy fakticky a sociálně citlivě rozhodovat? A jak se to budou učit? A že to potřebují – místní politikové i zřejmě příslušní úředníci a sociální pracovníci...?

Co tady s rovností šancí? Umíme ji vůbec přijmout v tak krajních případech, jakými je ztráta bydlení?

5. poznámka: Práce jako základ

Nevhodnost většinového přístupu k zaměstnání např. pro dlouhodobě exkludované. Ví se, že více než roční nezaměstnanost se mění velmi často v nezaměstnatelnost. Řešení? Např. zaměstnávání u obcí. Tam je práce pořád a dost.

Ne zaměstnávání v dnešní podobě – změna podob a obsahů zaměstnání. A hlavně: učení se zaměstnání jako základ učení se „obvyklému“ životu.

Proč není větší možnost pro zaměstnávání u obcí? Když právě veřejné práce jsou zřejmě nejvhodnějším postupem pro učení se zaměstnání a tudíž i pro učení se začlenění? Že ty možnosti rostou? A proč tak pomalu? A proč mají obce dojem, že se jich musí bát? Je opravdu levnější sypat do sociální exkluze peníze, které ji fixují, než dát menší částky obcím na to, aby mohly zaměstnávat exkludované a tím je učit inkluzi?

Bez zaměstnání se nejde začlenit. Práce je dost, všude! Zaměstnání ji nepokrývá. Nezbytné – vyřešit nově vztah mezi prací a zaměstnáním.

Významná část sociálních podpor a pomocí by se postupně mohla posunout do zaměstnaneckých poměrů vůči obci či v rámci sociální ekonomiky a jejích institucí.

6. poznámka: Rybky se chytají na to, co chutná rybám, ne na to co chutná rybářovi.

Abych byl schopen domluvit se s „jiným“, musím vědět, co ta jeho „jinakost“ obsahuje. Abych byl schopen domluvit se s jiným, musím mu nabídnout něco, co je zajímavého pro něj.

Víme co chutná exkludovaným? Víme, jak jsme schopni jim porozumět a vytvářet podmínky, aby se naučili i na „jiné“ chutě a při tom to pasovalo i s jejich reálnými chutěmi? Víme, co to znamená „sociální nerovnost“ pro chudé a odmítané? Protože když to nebudeme vědět, neumíme se s nimi domluvit a neumíme jim pomoci s inkluzí...

7. poznámka: je část obyvatel, která zahrnuta k sociální inkluzi, ztrácí půdu pod nohama

Rozdíly v životním stylu a vědomí bezpečné existence jsou i v naší společnosti tak podstatné, že jsou nezřídka zcela protichůdné. Příklad: aktivní genderistka se svým pojetím role ženy jako úspěšné odbornice, které v tomto procesu nesmí nic bránit a proti ní zemědělská dělnice, která ve své každodenní dvanáctihodinové pracovní době a životu v přírodě se zvířaty a rostlinami nachází hluboké uspokojení a síly k rodičovství, jako k opodstatnění sebe sama.

Diferenciace jako princip i v rodinné politice je nezbytná. Maximum prostoru pro spontánní aktivity a podpora právě svobodných aktivit občanů, to jsou klíče k řešení. Spolu se zkušenostmi významné části občanských iniciativ. Učení se svobodě – jako uvědomělé odpovědnosti za své svobodné skutky a solidaritu s ostatními, abychom jim nebrali jejich svobodný svět - je materiálem pro takové klíče.

To k připomenutí: pár paradoxů.

Samozřejmě, že jich je mnohem víc!

Ve většině z nich máme prsty všichni. Avšak bez jejich řešení se k rovným příležitostem nedostaneme.

Nejcennější zkušenost? Zkusit si to! A nejen na chvíli.

Děkuji za pozornost.